

Date: 27th August-2026

UDK. 633.11:631.52

KO'P YILLIK BUG'DOY NAV VA GENOTIPLARINING DON SIFAT
KO'RSATKICHLARI YUQORI BO'LGAN GENOTIPLARINI BAHOLASH
HAMDA TANLASH

Nortojoyev Sunnatillo Farhod o'g'li

Janubiy dehqonchilik ilmiy tadqiqot instituti tayanch doktoranti

E-mail: nortojoyevsunnatillo@gmail.com

ORCID: 0009-0002-5134-7680

Telefon nomer: +998939263660

Annotasiya: Ko'p yillik bug'doy nav va genotiplarining kleykovina miqdori o'rganilganda andoza Bezostaya navida kleykovina miqdori 27,5 % ni tashkil etgan bo'lsa, andoza "Bezostaya 1" navida esa 28,4 % ni tashkil etganligi o'z ifodasini topdi. Andoza navlarga nisbatan kleykovina miqdori yuqori bo'lgan 4 ta genotiplarda 1,9-5,9 % gacha kleykovina miqdori yuqori ekanligi aniqlandi hamda seleksiya ishlarida foydalanish uchun tanlab olindi.

Kalit so'zlari: genotiplar, miqdori, bug'doy, kleykovina, ko'p yillik, don, andoza, sifat ko'rsatkichlari, nav, foiz, baholash, ilmiy tadqiqot.

Аннотация: При изучении содержания глютена в многолетних сортах и генотипах пшеницы было установлено, что содержание глютена в стандартном сорте «Безостая» составляло 27,5%, а в стандартном сорте «Безостая 1» — 28,4%. Было выявлено 4 генотипа с более высоким содержанием глютена по сравнению со стандартными сортами, имевших более высокое содержание глютена на 1,9–5,9%, и отобранных для использования в селекционной работе.

Ключевые слова: генотипы, количество, пшеница, клейковина, многолетнее растение, зерно, стандарт, показатели качества, сорт, процент, оценка, научные исследования.

Annotation: When studying the gluten content of perennial wheat varieties and genotypes, it was found that the gluten content in the standard variety "Bezostaya" was 27.5%, and in the standard variety "Bezostaya 1" it was 28.4%. It was found that 4 genotypes with a higher gluten content compared to the standard varieties had a higher gluten content of 1.9-5.9% and were selected for use in breeding work.

Key words: genotypes, quantity, wheat, gluten, perennial, grain, standard, quality indicators, variety, percentage, evaluation, scientific research.

Mavzuning dolzarbligi va zarurati. Dunyo bo'yicha 340 mln gektar maydonga boshqoli don yetishtiriladi. Umuman dunyoda donli ekinlarning 55% oziq-ovqat uchun 45% esa chorva ozuqasi sifatida foydalanadi. Jahon bozorida har yili 90-100 mln tonna bug'doy va 60-70 mln tonna makkajo'xori doni chet-mamlakatlarga eksport qilinadi.

Date: 27th August-2026

Respublikamizda 1 mln 300 ming gektardan ortiq maydonlarga boshqoli don ekinlari ekilib, kelinmoqda. Bu ko'rsatkich O'zbekiston Respublikasida yalpi boshqoli don yetishtirish 1,4% ni tashkil qilmoqda. Keyingi yillarda yerdan samarali oqilona foydalanish dolzarb vazifalaridan biri hisoblanib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 16 fevraldagi PQ-5742-son «Seleksiya yutuqlari to'g'risida»gi va 2019 yil 29 dekabrda PQ-2460-son «Urug'chilik to'g'risidagi»gi qonunlari, «2020-2030 yillarga qishloq xo'jaligini rivojlantirishning mo'ljallangan strategiyasi to'g'risida» gi farmoni hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan darajada xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi. Z.Ziyodullayev. Sh.Dilmurodov. A. Fayzullayev va boshqa olimlarning qayt etishicha, bug'doy doni kleykovinasi miqdoriga qarab quyidagi sinflarga bo'linadi; 1-sinf kleykovina miqdori 28 % dan kam bo'lmagan; 2-sinf kleykovina miqdori 25 % dan kam bo'lmagan; 3-sinf kleykovina miqdori 22 % dan kam bo'lmagan; agar kleykovina miqdori 22% dan kam bo'lsa va sifati II guruhdan past bo'lsa bunday bug'doy «siftsiz» deyiladi [1; 25-26 b].

R.Siddiqov, A.Amanov va boshqa olimlarning takidlashicha, karbamidni past konsentratli suvdagi eritmasi bilan bug'doyni boshqolash fazasiga o'tganda ildizidan tashqari, barg orqali oziqlantirish don tarkibidagi oqsil va kleykovina miqdorini 2-3 % ga oshirishi mumkin [2; 26-27 b].

D.T.Jo'rayev va boshqa olimlarning takidlashicha, bug'doy doni tarkibidagi oqsil miqdorining yuqori bo'lishi o'simlikning genetik xususiyatlariga bog'liq bo'lishi mumkin, ammo tashqi muhit omillari tasirida ham o'zgarib turishi mumkin deya keltiriladi malumotlarda [3; 61-b].

N. Zahra va boshqa olimlarning takidlashicha, iqlim o'zgarishi global miqyosida asosiy oziq-ovqat ekinlaridan biri bo'lgan bug'doy donining sifati va tarkibida o'zgarishlarga olib keladi deya takidlaydi olimlar [4; 45-51 b].

Tadqiqotning maqsadi: Respublikamizning janubiy mintaqada tuproq-iqlim sharoitida bug'doy seleksiyasi uchun turlararo duragaylash o'tkazish va olingan duragay avlodlarning global iqlim o'zgarishi sharoitlarida irsiylanishi va o'zgaruvchanligi yuqori bo'lgan bug'doy seleksiyasi uchun qimmatli manbalar yaratishdan iborat.

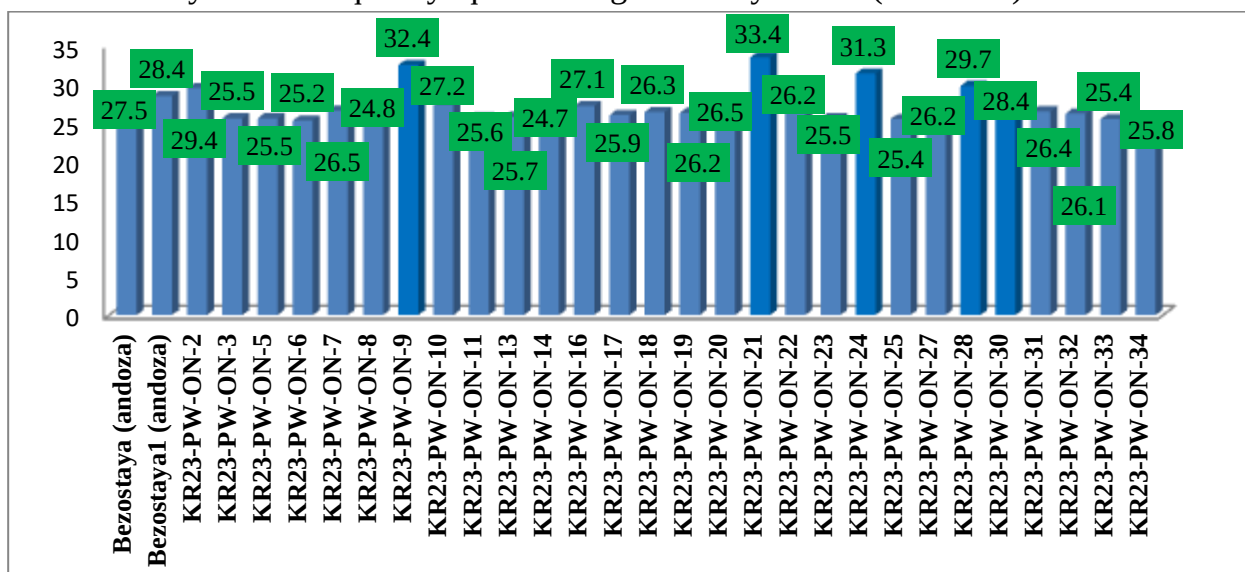
Tadqiqot natijalari. Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsattiki, 2023-2025 yillar davomida Janubiy dehqonchilik ilmiy tadqiqot institutining «Qishloq xo'jaligini saqlash, qayta ishlash va yalpi tahlillash» laboratoriyasida genotiplarning sifat ko'rsatkichlari o'rganildi va tahlil qilinganda GOST 13586-1-68 uslubi asosida kleykovina miqdori aniqlanganda yillar bo'yicha o'rtacha 24,7-33,4 % ni tashkil etdi. Andoza «Bezostaya» navida kleykovina miqdori $27,5 \pm 0,8$ % ni tashkil etgan bo'lsa, andoza «Bezostaya 1» navida esa $28,4 \pm 1,2$ % ni tashkil etganligi ifodalandi.

Andoza navlardan kleykovina miqdori 1,9-5,9 % gacha yuqori bo'lgan namunalar borligi aniqlanib ularning soni 4 tani tashkil qilganligi aniqlandi. Bular, KR23-PW-ON-9 namuna $32,4 \pm 0,2$ %, KR23-PW-ON-21 namuna $33,4 \pm 0,9$ %, KR23-PW-ON-24 namuna

Date: 27th August-2026

31,3±1,2 % va KR23-PW-ON-28 namunasida esa 29,7±1,0 % ni tashkil etib andoza navlardan kleykovina miqdori yuqori ekanligini namoyon etdi (1-rasmda).

1-rasm: nav va genotiplarning kleykovina miqdori, %

(Qarshi, 2023-2025 yy).

Oqsil miqdori bilan kleykovina miqdori o'rasida ijobiy $r=0,90$ korrelyativ bog'liqlik borligi aniqlandi.

Xulosalar

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, Ko'p yillik bug'doy nav va genotiplarining kleykovina miqdori tahlil qilinganda, andoza Bezostaya navida kleykovina miqdori 27,5 % ni tashkil etgan bo'lsa, andoza "Bezostaya 1" navida esa 28,4 % ni tashkil etganligi o'z ifodasini topdi. Andoza navlarga nisbatan kleykovina miqdori yuqori bo'lgan 4 ta genotiplarda 1,9-5,9 % gacha kleykovina miqdori yuqori ekanligi aniqlandi hamda seleksiya ishlarida foydalanish uchun tanlab olindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ziyodullayev Z., Dilmurodov Sh., Fayzullayev A. "Sug'oriladigan maydonlar uchun yumshoq bug'doyning yangi navlarini yaratish" // Agro ilm № 6 [50].2017 y 25-26 bet
2. Siddiqov S., Amanov A., Egamov I. "Kuzgi bug'doy doninig sifat ko'rsatkichlariga tasir etuvchi omillar " // O'zbekiston qishloq xo'jaligi.№10 2012-y 26-27-bet
3. Jo'rayev D. T., Amanov A., Amanov O., Dilmurodov Sh., Meyliev A. "Yumshoq bug'doyning respublika cho'l mintaqalari sharoitida abiotik omillarga chidamli hosildor nav va boshlang'ich manbalarni yaratish" // Monografiya-Toshkent-2024 yil. 61-bet
4. Zahra N. et al. Impact of climate change on wheat grain composition and quality //Journal of the Science of Food and Agriculture. – 2023. – T. 103. – №. 6. – S. 2745-2751.